

Джерела та література

1. Поточний архів ЗОГО «Південноукраїнський гуманітарний альянс» (далі – ПА ЗОГО ПГА). – Ф.1. – Оп.2. – Спр.56.
2. Поточний архів Запорізької обласної організації партії «Реформи і порядок» (ПА ЗОО ПРП). – Ф.5. – Оп.2. – Спр.28.
3. ПА ЗОО ПРП. – Ф.5. – Оп.2. – Спр.42.
4. ПА ЗОО ПРП. – Ф.5. – Оп.4. – Спр.97.
5. ПА ЗОО ПРП. – Ф.5. – Оп.3. – Спр.34.
6. ПА ЗОГО ПГА. – Ф.1. – Оп.3. – Спр.18.

Марчук В. В. Запорозький регион накануне «оранжевой революции»

Статья характеризует состояние политического ландшафта Запорожского региона накануне событий, известных как «оранжевая революция». Описанные факты являются важными для понимания процессов, проходивших в регионе перед выборами Президента 2004 года, которые переросли в крупномасштабный акт гражданского протеста.

Ключевые слова: президентские выборы, «оранжевая революция», политическая борьба, Запорожский регион

Marchuk V. V. Zaporizhzhya region before the «Orange Revolution»

This article describes the state of political picture of Zaporozhye region on the eve of events known as the «Orange Revolution». Described facts are important for understanding of the processes, that were proceeding in the region before Presidential election in 2004 and grew into a large-scale act of civil protest.

Key words: Presidential election, «orange revolution», political struggle, the Zaporozhye region

УДК: 32.019.5:81'272

Т. В. Винарчук, Ф. Г. Турченко

«EUROPEAN CHARTER FOR REGIONAL OR MINORITY LANGUAGES», ЧИ ЄВРОПЕЙСЬКА ХАРТІЯ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ?

Автори статті розглядають спроби суто політичного тлумачення чинного законодавства України та наслідки такого підходу. Останнім часом в українському суспільстві загострилася мовна проблема. Всупереч державним інтересам України та державній безпеці депутати Запорізької обласної ради від «Партії регіонів» у листопаді 2010 р. ухвалили рішення «Про реалізацію конституційних гарантій на вільне використання російської мови в Запорізькій області та сприяння виконанню зобов'язань України щодо реалізації норм Європейської хартії регіональних мов або мов меншин». Це рішення грубо порушує чинне законодавство України та суперечить основним принципам «Європейської хартії регіональних мов або мов меншин».

Ключові слова: українська мова, російська мова, державна мова, мова національних меншин, регіональна мова, Запорізька обласна рада, Європейська хартія регіональних мов або мов меншин.

Після тривалого періоду русифікації було б наївним сподіватися на швидке відродження української мови і культури. Ті позивні зрушення, які відбулися в мовно-культурній сфері України в умовах незалежності, не стали необоротними. У 2010-2011 рр., вперше за весь період незалежності України, мовні проблеми досягли такого загострення, яке загрожує територіальній цілісності та суверенітету держави. Політична сила, що перемогла на останніх президентських виборах, швидко приступила до втілення пунктів передвиборчих політичних програм щодо мовної політики, спрямовані на утвердження офіційної «двомовності», що на практиці означатиме новий виток русифікації.

Владна політична сила демонструє абсолютне нерозуміння сутності державної мови, її значення та функції у суспільстві. В багатонаціональних країнах завжди виникає проблема співіснування мов. Досвід інших країн свідчить про сталу традицію закріплення статусу державної мови за мовою національної більшості. Цілком природно, що в Україні статус державної отримала українська мова, як мова титульної нації та більшості населення, адже згідно з результатами перепису населення 2001 р. в Україні українці склали 77,8% населення, росіяни — 17,3%, в Запорізькій області українці — 70,8%, росіяни – 24,7% [1].

У запропонованій читачу статті мова йтиме про державну мовну політику на сучасному етапі та її специфіку в запорізькому регіоні. Автори статті розглядають спроби суто політичного тлумачення чинного законодавства України і наслідки, до яких призводить такий підхід.

Державна мова, як мова спільна для всіх громадян, виконує в поліетнічному суспільстві ряд надзвичайно важливих функцій, серед яких найвагомішими є ті, що забезпечують консолідацію суспільства, комунікацію між органами державної влади та місцевого самоврядування, між органами державної влади та громадянами, національну безпеку держави тощо [2, с. 74]. Окрім того, закріплення статусу державної мови є дієвим механізмом забезпечення гармонії, толерантності, врегулювання міжнаціональних стосунків в багатонаціональній державі.

У 2006 р. органи місцевого самоврядування Севастополя, Луганської, Харківської, Донецької, а в 2007 р. Запорізької, областей надали російській мові статус регіональної. Незважаючи на те, що ці рішення були оскаржені органами прокуратури, у 2010 р. ми спостерігаємо чергову демонстрацію активної діяльності органів місцевого самоврядування в галузі мовної політики. Складається враження, що в деяких регіонах окрім проблеми мови не існує інших гострих соціально-економічних проблем, таких як безробіття, зростання цін, зниження життєвого рівня населення, катастрофічне становище в галузі ЖКГ.

Так, Запорізька обласна рада ухвалила рішення №47 від 08.09.2010 «Про реалізацію конституційних гарантій на вільне використання російської мови в Запорізькій області та сприяння виконанню зобов'язань України щодо реалізації норм Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» [3], в якому передбачено запровадження російської мови в діловодство обласної ради. Крім того, пунктом 4 зазначеного рішення передбачено створення тимчасової комісії, яка повинна «розробити і внести на розгляд Запорізької обласної ради заходи щодо розвитку, використання і захисту російської мови в Запорізькій області» [3].

Запорізька обласна прокуратура висловила протест щодо цього рішення облради, відхилений рішенням облради №32 від 12.11.2010 р. «Про протест прокурора Запорізької області на рішення Запорізької обласної ради №47 від 08.09.2010 р. «Про реалізацію конституційних гарантій на вільне використання російської мови в Запорізькій області та сприяння виконанню зобов'язань України щодо реалізації норм Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» [4]. У додатку до рішення №32 Запорізької обласної ради від 12.11.2010 р., підписаному головою постійної комісії з питань прав людини, інформації та свободи слова В. Пашковим, дається розгорнуте юридичне обґрунтування рішення про надання російській мові в Запорізькій області статусу регіональної та відхилення протесту прокурора.

Крім того на сторінках періодичних видань розгорнуто широку діяльність із критикою протесту Запорізької обласної прокуратури. Це, наприклад, публікації із досить одіозною назвою: «Замість логіки абсурду – право і закон» у щотижневнику «2000» та газеті «Запорізька правда» [5]. Автор публікації безапеляційно до абсурду відносить аргументи та рішення прокурора, а сам претендує на закон і право. При чому тон статті місцями відає валуєвщиною та ждановщиною, а деякі фрази не відповідають етичним нормам ведення дискусії.

Варто зазначити, що учасники дискусії в обґрунтуванні власних поглядів апелюють до чинного законодавства, у доказах правоти своїх висновків посилаються на ті ж самі закони. В чому причина різного трактування законів: недосконалості законодавчої бази або безвідповідальності політиків та маніпулюванні законами?

На наш погляд, насамперед викликає заперечення повноваження облради в наданні тій чи іншій мові статусу регіональної та внесенні змін в мовний режим роботи органів місцевого самоврядування. У додатку до рішення Запорізької облради №32 від 12.11.2010 автор в обґрунтуванні повноважень облради посилається на частину 2 ст. 43 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», яка викладена в наступному формулюванні: «Районні і обласні ради можуть розглядати і вирішувати на пленарних засіданнях й інші питання, віднесені до їх відання цим та іншими законами» [6]. Депутати облради вважають, що такі повноваження містяться серед «інших питань».

Але звертаємо увагу на те, що коло «інших питань» не безмежне: воно чітко окреслене «цим та іншими законами». В ст. 10 Конституції України, яка визначає державною мовою українську, чітко вказано, що «застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом» [7]. Запорізька обласна рада, як відомо, не уповноважена приймати закони.

Взагалі питання про мови в законодавстві України чітко виокремлюється і не ставиться в один ряд з «іншими питаннями». Конституційний суд України своїм рішенням за № 10-рп/99 від 14 грудня 1999 р. установив (п. 3): «Положення про українську мову як державну міститься у розділі I «Загальні засади» Конституції України, який закріплює основи конституційного ладу України. Поняття державної мови є складовою більш широкого за змістом та обсягом конституційного поняття «Конституційний лад». Іншою його складовою є, зокрема, поняття державних символів. Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові (частина третя статті 5 Конституції України). Положення статті 10 Конституції України, як і інших статей розділу I «Загальні засади», можуть бути змінені тільки у порядку, передбаченому її статтею 156, шляхом прийняття закону, який затверджується всеукраїнським референдумом» [8].

Не дає таких повноважень органам місцевого самоврядування «Європейська хартія регіональних або міноритарних мов». В інтерв'ю газеті «Дзеркало тижня» співробітник секретаріату Ради Європи з питань імплементації Європейської хартії регіональних або міноритарних мов Хасан Бермек наголошує на тому, що відповідно до положень хартії, надавати мові певний статус можуть тільки органи центральної влади [9].

Отже, до компетенції районних та обласних рад не включено повноваження щодо визначення статусу мов і порядку їх застосування. Запорізька обласна рада приймаючи своє рішення у мовному питанні, вийшла за рамки своїх повноважень.

Питання співіснування державної мови та мови національних меншин в освіті та мовного режиму роботи державних органів влади вже розглядалося в судових інстанціях з точки зору дотримання чинного українського законодавства. Так, відповідно до Рішення Конституційного Суду України №10-рп/99 від 14.12.1999 р. «Про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у

навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови)»: «Українська мова як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом (ч. 5 ст. 10 Конституції України)» [8].

Разом з тим, у Рішенні Конституційного суду України звертається увага на те, що поряд з державною мовою при здійсненні повноважень місцевими органами виконавчої влади, органами Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування можуть використовуватися російська та інші мови національних меншин у межах і порядку, що визначаються законами України.

Запорізька обласна рада в обґрунтуванні своїх рішень посилається на ст. 10 Конституції України, в якій держава гарантує вільний розвиток, використання і захист мов національних меншин.

Звертаємо увагу на те, що відповідно до ст. 92 Конституції України порядок застосування мов визначається виключно законами України. Ст. 10 Конституції України визначає державною мовою в Україні українську мову, водночас держава бере на себе обов'язок забезпечити всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

Відповідно до положення ч.3 ст. 10 Конституції російській мові в Україні надано статус мови національної меншини.

Порядок застосування мов національних меншин визначає ст. 8 Закону України «Про національні меншини в Україні» наступним чином: «У роботі державних органів, громадських об'єднань, а також підприємств, установ і організацій, розташованих у місцях, де більшість населення становить певна національна меншина, може використовуватися її мова поряд з державною українською мовою».

У ст. 3 цього ж закону зазначено, що до національних меншин належать групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою. В тих регіонах, де національна меншина складає більшість населення в роботі державних органів влади може використовуватися мова національної меншини.

Тут важливо наголосити на тому, що не рідна мова, а саме національна приналежність та національне самоусвідомлення є основним критерієм визначення приналежності до національної меншини. Але депутати Запорізької облради в обґрунтуванні своїх рішень чомусь забувають про цей пункт Закону України «Про національні меншини в Україні» та наполегливо бажане видають за дійсне. В рішенні Запорізької обласної ради № 47 від 08.09.2010 р. та у додатку до рішення № 32 Запорізької обласної ради від 12.11.2010 р. в якості аргументу наводяться данні перепису населення 2001 р., відповідно до яких 48,2% населення області назвали рідною мовою російську [3; 4].

Згідно з результатами перепису населення в Запорізькій області 2001 р. українці склали більшість, а саме – 70,8%, а росіяни – меншість (24,7%). Отже вимога використання російської мови в роботі державних органів, громадських об'єднань, а також підприємств, установ і організацій Запорізької області є порушенням чинного законодавства України.

Запорізька обласна рада пояснює рішення про запровадження у роботу обласної ради поряд з українською мовою російську, правом кожного громадянина на вільний доступ до офіційної інформації (документації) обласної ради і зручністю в її застосуванні, використанні, розумінні. Подібні аргументи викликають здивування та, на наш погляд, принижують гідність наших земляків. Невже жителі Запорізької області не володіють та не здатні до опанування державною мовою настільки, що потребують переклад документів?

Певні політичні кола таким чином намагаються ввести в оману депутатів облради та виборців, оскільки надання статусу регіональної російській мові намагаються подати як звільнення від вивчення української мови.

Верховний комісар ОБСЄ у справах національних меншин пояснює сучасним українським політикам, чому частина етнічних українців рідною мовою визнають російську мову: «Втрата історичної рідної мови та мовна русифікація багатьох неросіян, зокрема молодшого покоління, є частиною складної етнолінгвістичної ситуації в Україні, успадкованої від Радянського Союзу. Пригнічення неросійських мов органами радянської влади або їхня неспроможність захищати й розвивати ці мови зумовили домінування російської мови у ряді сфер і регіонів, у громадському та приватному житті» [11].

З приводу низького рівня володіння державної мови нагадаємо ст. 2 України «Про національні меншини в Україні», яка зобов'язує громадян України всіх національностей дотримуватись Конституції та законів України, оберігати її державний суверенітет і територіальну цілісність, поважати мову, культуру, традиції, звичаї, релігійну самобутність українського народу та всіх національних меншин, а значить і опанувати державною мовою.

Реальністю Запорізької області є українсько-російська двомовність: переважна більшість тих українців, що назвали під час перепису 2001 р. рідною мовою російську – володіють і українською. З іншого боку, частина етнічних росіян вільно володіють українською мовою або її успішно вивчають. Проте, надання тій, чи іншій мові національної меншини статусу регіональної, не скасовує обов'язок опанування на належному рівні державної мови, а навпаки висуває вимоги щодо вільного володіння окрім державною додатково регіональною мовою.

Запорізька обласна рада в своїх рішеннях в обґрунтуванні так званого «захисту» прав російськомовних громадян посилаються на «Європейську хартію регіональних мов або мов меншин» [12]. та Закон України №802-IV від 15.05.2003 р. «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» [13].

Оскільки навколо положень «Хартії» в українському суспільстві розгорнулися гострі дискусії, вважаємо за необхідне приділити увагу змісту та сутності цього резонансного документу.

Насамперед звертає на себе увагу пункт 5 Закону України №802-IV від 15.05.2003 р. «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» [13], у якому наголошено на тому, що при застосуванні Хартії заходи, спрямовані на утвердження української мови як державної, її розвитку і функціонування в усіх сферах суспільного життя на всій території України, не вважаються такими, що перешкоджають чи створюють загрозу збереженню або розвитку мов, на які відповідно до статті 2 цього Закону поширюються положення Хартії (серед яких також названо і російську мову). Отже, вимога від органів місцевого самоврядування використовувати у своїй роботі державної мови не порушує права російської меншини області та не суперечить основним принципам Хартії.

Крім того, у п. 2 ст. 7 Хартії, що визначає цілі та принципи політики та законодавства стосовно регіональних мов або мов меншин, зазначено, що сторони зобов'язуються усунути, якщо вони цього ще не зробили, будь-які необґрунтовані розрізнення, виключення, обмеження або переваги, які стосуються використання регіональної мови або мови меншини та які мають на меті перешкодити чи створити загрозу її збереженню або розвитку. Що стосується російської мови в Запорізькій області, її збереженню загроз немає, так як, як визнають самі депутати Запорізької обласної ради в названих рішеннях, російська мова як мова міжнаціонального спілкування використовується у всіх сферах громадського життя.

На жаль, «Європейська хартія регіональних мов або мов меншин» стала предметом політичної спекуляції та засобом маніпуляції суспільною свідомістю. Разом з тим у політичні боротьбі політики сором'язливо забувають про те, що цей документ залишає за урядами держав достатньо широкий вибір методів підтримки розвитку національних мов, зокрема у сфері освіти — або введення вивчення національної мови як окремої дисципліни, відкриття класів у школах, або окремих шкіл із національною мовою навчання. При чому Хартія не ставить під сумнів статус державної мови, а навпаки інтереси її розвитку визначає провідним та безперечним критерієм вибору заходів із підтримки національних мов: «Підкреслюючи важливість міжкультурного діалогу і багатомовності, а також вважаючи, що охорона і розвиток регіональних мов або мов меншин не повинні зашкоджувати офіційним мовам і необхідності їх вивчати» [12].

У контексті статей Хартії та Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин», що визначають співвідношення державної та регіональних мов або мов меншин, депутати Запорізької обласної ради некоректно характеризують виконання відповідних законів України щодо державної мови та сфери її застосування: «За останні роки в Україні різко активізувалася кампанія з витіснення російської мови в таких галузях як освіта, культура, судочинство та ухвалення підзаконних актів, які суперечать українському та міжнародному законодавству...» [13].

Отже посилання в рішенні Запорізької обласної ради на «Європейську Хартію регіональних мов або мов меншин» є безпідставними і такими, що суперечать чинному законодавству України.

Під категорію мови, якій загрожує відмирання, російська мова ні в масштабі Запорізької області, ні в масштабі України, або європейського простору не підпадає. Оскільки, по-перше, існує суверенна держава, в межах якої російська має статус офіційної мови. По-друге, як зазначено в рішенні Запорізької обласної ради №47 від 08.09.2010, значна частина Запорізької області вільно володіє російською мовою.

Зокрема, російська мова зберігає домінуючі позиції в книгодрукуванні та періодичних виданнях. На українськомовні газети припадає тільки 31% разового тиражу, а на російськомовні – 64%. У 2003 р., на 100 українців припадало 46 примірників газет рідною мовою, а на 100 росіян, які проживають в Україні, – 386 примірників або у 8,4 разів більше. За цей самий період відсоток річного накладу україномовних журналів скоротився з 70% в 1995 до 19% в 2005 р. Відсоток російських книжок на українському ринку складає приблизно 80% до 20% українських [14].

Крім того, в Запорізькій області зберігається тенденція до скорочення питомої ваги українців та осіб інших національностей, які вважають рідною мовою мову своєї національності (Див. табл.1) [15, с.345].

Таблиця 1

Національності	Вважають рідною мовою (%)					
	Мову своєї національності		українську		російську	
	1989	2001	1989	2001	1989	2001
Українці	77,0	68,8	x	x	23,0	30,9
Росіяни	98,5	95,3	1,5	4,4	x	x
Болгари	48,0	31,8	2,4	6,0	49,4	61,8
Білоруси	31,1	15,9	6,8	12,5	62,1	70,9

Оскільки держава бере зобов'язання щодо створення умов для вивчення державної мови, ці цифри ставлять під сумнів ефективність роботи Запорізької обласної ради та сумлінність у виконанні законів України.

Звернемо увагу також на стан освіти. Напередодні проголошення незалежності в місті Запоріжжя із 101 школи лише тільки 1 залишалася з українською мовою навчання. У порівнянні із тим періодом вдалося досягти значних успіхів – у 2008/2009 навч. р. в Запорізькій області 68,3% учнів середніх навчальних закладів навчалися українською мовою. Разом з тим, в самому обласному центрі, в містах області, співвідношення не створює належних умов для опанування державною мовою. Зокрема, на 2004/2005 навч.р. українською мовою навчалася дітей в Запоріжжі – 43,2%, Енергодарі — 29,2%, Бердянську – 33%, Мелітополі – 44% [15, с.332].

Жоден закон України не обмежує право громадян використовувати російську мову, або будь-яку іншу, в якості мови міжнаціонального спілкування. Це право гарантує також і Конституція України. Більше того, з одного боку, закони України зобов'язують державних службовців володіти українською мовою, з іншого – відповідно до затвердженого «Порядку проведення конкурсу на заміщення вакантних посад державних службовців» та Закону України «Про державну службу» [16] в переліку кандидатів, які не допускаються до конкурсу, в умовах проведення конкурсу, не висувається вимог щодо володіння українською мовою. Під час іспиту перевіряються знання Конституції України, Законів України «Про державну службу», «Про засади запобігання та протидії корупції», а також законодавства з урахуванням специфіки функціональних повноважень відповідного державного органу та структурного підрозділу.

Цікавий той факт, що у 2006 р. Є.Кушнарьов пропонував запровадити іспит з української мови для молоді, яка бажала здійснити кар'єру на державній службі, або в інформаційному середовищі та відповідно до рівня володіння українською мовою встановлювати доплати, або зменшувати посадові оклади [17].

На нашу думку, одним із чинників загострення мовної проблеми в нашій державі є зовнішні впливи. Уряд Росії занепокоєний тим, що російська мова стрімко втрачає свої позиції та поширеність у світі. Зокрема, центр соціологічних досліджень Міністерства освіти та науки РФ за результатами досліджень робить висновок: «Російська мова в країнах Західної Європи вивчають сьогодні приблизно 225 тис. школярів (до початку 90-х — більше 550 тис.). У вищій школі країн Західної Європи російську мову опановують 28,5 тис. студентів» [18].

Перспектива скорочення поширеності російської мови спонукає уряд Росії вживати заходи з популяризації російської мови та культури в інших країнах, особливо активно в Україні. Це загальноприйнята практика європейських країн, зокрема, в нашій державі постійно відбуваються дні польської, французької культури, та навпаки — в європейських країнах дні української культури. Проте існують певні дипломатичні, етичні, законодавчі межі заходів культурного обміну та взаємодії, які відрізняють їх від втручання у внутрішні справи країни. Зокрема, російські політичні діячі неодноразово дозволяли собі висловлювати «поради» українському уряду у сфері мовної та міжнаціональної політики, які виходять за рамки популяризації російської культури та спричиняють загострення національних суперечностей в Україні, посилюють розкол суспільства.

Останнім часом провокаційні заяви російських політиків та урядовців лунають частіше. Наприклад, 6 червня 2010 р. в Ялті розпочався міжнародний фестиваль «Велике російське слово», спрямоване за заявою організаторів на популяризацію російської мови. Учасників фестивалю привітали перші урядові особи Росії: Президент Росії Д. Медведєв, прем'єр-міністр РФ В. Путін, спікер Держдуми Б. Гризлов, голова Ради Федерації С. Миронов, міністр іноземних справ РФ С. Лавров [19]. Це цілком нормально. А ось уже висловлювання міністра освіти РФ А. Фурсенка на відкритті форуму викликає занепокоєння та багато питань. Наприклад, цей російський урядовець спочатку висловив подяку всім присутнім за те, що вони у важкі часи зберегли «нашу спільну мову, не давали на неї наступати, підтримували її та розвивали» [19]. Тут постає питання — хто та як наступав на російську мову у Криму? Далі А.Фурсенко з впевненістю заявив: «Російський світ буде розвиватися, російський світ буде міцніти, російський світ буде об'єднувати нас усіх — тих, хто вважає російську мову провідною мовою» [19]. Промова міністра освіти РФ віддає російським панславізмом XIX ст. та політичними технологіями більшовизму, адже спочатку спільноту переконують у загрозі, а потім пропонують порятунок.

Промовистим є факт джерела фінансування цього заходу. З 2 млн. грн. бюджету фестивалю менше третини профінансовано з бюджету Криму, інші кошти надані міністерством іноземних справ Росії, урядом Москви, фондом «Русский мир», рухом «Русское единство» та представникам регіонів України (якими саме у повідомленні не уточнюється) [19].

Ще більшого занепокоєння викликають роздуми спеціального представника президента РФ з міжнародної культурної співпраці М. Швидкого. На засіданні міжнародного круглого столу «Україна та Росія: нова взаємодія», що відбувався в рамках фестивалю «Велике російське слово», спецпредставник президента РФ заявив, що українці, як нація, формувалася по-різному: «Те, що зараз відбувається в східних та південно-східних регіонах України, і те, що відбувається в Західній Україні не співпадає одне з одним. Виникає надзвичайно серйозна проблема формування української нації» [20]. Разом з тим М.Швидкий у вимогах від уряду України відходить від заявленого принципу взаємодії. На наш погляд, взаємодія у міжнародних та міжнаціональних стосунках передбачає насамперед повагу, розуміння, тактовність. Натомість безпідставні заяви російських офіційних осіб про утиски російськомовного населення в Україні та вимоги надання регіонального статусу російської мови або визнання її другою офіційною, цілком очевидно не відповідають принципу взаємодії, оскільки захищають інтереси Росії на шкоду України, мають деструктивний вплив на внутрішню ситуацію нашої країни. Якщо враховувати, що М. Швидкий

представляє уряд Росії, то його заяву слід розглядати не як точку зору приватної особи, а як офіційну позицію уряду Росії. Звідки йде загострення національних та мовних проблем в українському суспільстві?

Депутати та урядовці Росії не вважають, що подібні заяви та дії є втручанням у внутрішні справи іншої країни. Зокрема депутат Держдуми Росії С. Марков на круглому столі з теми «Україна – Росія: підсумки півріччя» зазначив: «Питання мови — це не питання внутрішніх справ України, оскільки за питанням про правовий статус російської мови стоїть інша проблема – проблема прав людини, рівності громадянських та політичних прав двох найбільших спільнот України – російськокультурної та українокультурної» [21].

Чому російська політична еліта не вважає це втручанням у внутрішні справи іншої країни, можуть нам пояснити деякі заяви. Наприклад, в інтерв'ю кореспонденту газети «Вісті в Україні» Надзвичайний та Повноважний Посол Росії в Україні М. Зурабов зазначив: «Я переконаний у тому, що ми не просто братні народи — ми єдиний народ. Зі своїми нюансами, зі своїми особливостями, але єдиний народ» [22]. Інший депутат Держдуми Росії, перший заступник голови Комітету у справах СНД і зв'язків із співвітчизниками К. Затулін взагалі назвав українців росіянами, що живуть з краю Росії [23].

Отже аргументи російської сторони зрозумілі — єдиний народ, Україна країна Росії, а значить втручання у внутрішні справи іншої держави немає. Подібні підходи не є новими і цілковито відповідають традиції валуєвщини, більшовицького «інтернаціоналізму», радянського міфу про єдиний радянський народ.

Російська сторона звинувачує попередній уряд України в перешкоджанні розвитку російської мови, порушеннях прав російськомовного населення. У середовищі українських політиків, що виступають із законодавчими ініціативами у сфері мовної політики, також лунають заяви про насильницьку українізацію та порушення прав російськомовних громадян України. Це серйозні звинувачення, тому вважаємо за потрібне приділити увагу цій проблемі.

Заперечує утиски російської мови попередньою владою вже той факт, що фестиваль «Велике російське слово» проводиться в Криму з 2007 р. Зазвичай він відкривається в день народження Олександра Пушкіна, 6 червня, проходить в кримських містах і завершується 12 червня в день Росії [19]. День російської мови також відзначається в Донецькій області з 2006 р. Зокрема, в 2010 р. в рамках заходів Дня російської мови в Донецьку її шанувальники поклали квіти до пам'ятника О. Пушкіна, найкращі вчителі та викладачі російської мови, переможці учнівських олімпіад з російської мови та літератури отримали відзнаки та нагороди [24]. Підкреслимо, що ці заходи були започатковані та проводилися щорічно під час президентства В. Ющенка. На тлі подібних фактів звинувачення в утисках та перешкодах для російської мови виглядають щонайменше перебільшенням та більше схожі на політичні інтриги.

В численних дослідженнях та статтях політологів, філологів, істориків, журналістів в достатній мірі проаналізовано ситуацію із російською мовою, її становищем та правовим забезпеченням. Висновки переважної більшості авторів збігаються у тому, що за всі роки незалежності України заходи, спрямовані на підтримку та розвиток державної мови, жодним чином не обмежували права російськомовних громадян. Для характеристики цієї ситуації журналіст І. Лосєв використовує влучний термін — лінгвістичний компроміс, суть якого, на його думку, полягає в тому, що російськомовна спільнота України визнає державний статус української мови, а українськомовна не перешкоджає вільному розвитку й функціонуванню російської мови на всій території України [25].

Підготовлений проект закону «Про мови в Україні» дістав негативну оцінку Верховного комісара ОБСЄ у справах національних меншин. Зокрема, комісар звертає увагу на те, що у проекті закону передбачено недостатні гарантії для носіїв української мови, які живуть в регіонах, у яких переважає мова меншин або регіональна мова. Крім того пан Кнут Воллебек звертає увагу на те, що у проекті закону серед мов національних меншин російській мові надаються виключні права, що загрожує державній мові. Комісар висловлює побоювання, що у такій редакції закон послабить державну мову, яка є ефективним інструментом забезпечення соціальної єдності [11].

Щодо «Хартії», то на даному етапі цей документ викликає гострі дискусії в Євросоюзі, не всі країни сприймають її положення схвально. Наприклад, французи вже проголосили, що «Хартія» суперечить їхній конституції, а французька дослідниця Івон Больман доводить, що ухвалення хартії — це німецька диверсія проти Франції, аби знову відібрати в неї землі Ельзас і Лотарингію [26].

Більш того, Франція вживає рішучі заходи, спрямовані на підтримку французької мови. Наприклад, у 1994 р. Національні збори й Сенат Франції прийняли закон, яким встановлено суворі санкції за ігнорування французької мови на території держави та засмічення її непотрібними іншомовними словами [27]. Так, «Закон про використання французької мови» не тільки забороняє необґрунтоване використання іншомовної лексики у публічній й офіційній мові, а й встановлює значні грошові штрафні санкції за порушення закону. Вживання запозичень у газетах, журналах, на телебаченні й радіо перебуває під наглядом спеціальних цензорів [28].

Хартію на сьогодні ратифікували далеко не всі європейські держави. Так, станом на жовтень 2002 р. її підписали 29 держав (з 45-ти держав-учасниць Ради Європи), і лише 17 з яких її ратифікували (Австрія, Велика Британія, Вірменія, Голландія, Данія, Іспанія, Ліхтенштейн, Німеччина, Норвегія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Україна, Фінляндія, Хорватія, Швеція та Швейцарія) [29].

Звернемося до досвіду країн, що ратифікували цей документ. Д. Ковриженко у статті «До деяких питань мовознавства» аналізує мовну політику країн, які ратифікували хартію, та робить висновок: «У багатьох країнах Європи, у тому числі й тих, які ратифікували Європейську хартію регіональних мов,

особливу увагу приділяють захисту державної мови та визначенню сфер її виключного застосування» [30]. Принцип захисту та пріоритету державної мови закладено у законодавстві таких країн, як Словаччина, Польща, Литва, Латвія, Естонія. В інших країнах, в яких відсутні спеціальні закони про державну мову, закони в окремих сферах здійснюють подібну політику. До таких країн Д. Ковриженко відносить Болгарію та Німеччину. Також автор статті визначає сфери пріоритету державної мови у європейських країнах — освіта, телерадіомовлення, відносини між державними органами, між громадянами та державними органами тощо.

Очевидно українським політикам необхідно ще раз ретельно проаналізувати Європейську хартію регіональних мов або мов меншин, усвідомити можливі наслідки непродуманих законодавчих ініціатив, а у виборі методів захисту прав національних меншин врахувати реальний стан державної мови, а в основу своєї діяльності покласти принцип державної безпеки. Хартія не повинна перетворитися на засіб боротьби проти української мови та черговий етап русифікації, а натомість дієво підтримувати мови тих національних меншин, які не мають держави та справді можуть зникнути.

На нашу думку, подібні ухвали депутатів Запорізької облради є абсолютно безвідповідальними, оскільки поглиблюють дестабілізацію в суспільно-політичне життя області, яка останнім часом є вкрай напруженою у зв'язку із резонансними подіями, такими як вибухи у церкві та підриг малої архітектурної форми (погруддя Сталіна). Вже є ряд гострих критичних зауважень щодо ініціатив запорізьких депутатів у сфері мовної політики. Зокрема, О.Ф. Білоусенко, відома в області людина, народний депутат України першого скликання, заступник та перший заступник голови виконкому Запорізької обласної ради у 1981-1992 рр., негативно оцінює ситуацію в гуманітарній сфері України, вказує на вади мовної політики на прикладі Запорізької області [31]. Група запорізьких вчених, творчої інтелігенції, громадських діячів також висловила протест проти втручання у сферу мовної політики депутатів Запорізької облради. Поміж тих, хто підписав звернення до мешканців міста Запоріжжя «Захистимо рідну мову!» відомі прізвища не тільки мешканцям нашого міста, а також і всій Україні – номінант Національної премії України ім. Т.Г. Шевченка, письменник і громадський діяч П.П. Ребро; доктор філологічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України В.А. Чабаненко; доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України Ф.Г. Турченко; доктор філологічних наук, професор П.І. Білоусенко; письменник, номінант Національної премії України ім. Т.Г. Шевченка П.І. Вольвач; голова ЗОО ВУТ «Просвіта» ім. Т.Г. Шевченка О.В. Ткаченко; композитор-пісняр, заслужений працівник культури України А.В. Сердюк та інші відомі наші земляки [32].

Кожного місяця, 8 числа, перед обласною радою збираються жителі міста Запоріжжя, які не підтримують рішення запорізьких депутатів. Одночасно наростає незадоволення соціально-економічної ситуацією в області, дрібний бізнес також збирав акції протесту перед держадміністрацією Запорізької області.

Поглиблення напруженості в суспільній сфері спонукало депутатів до пошуку можливостей уникнення поглиблення конфронтації та судового процесу. Нагадаємо, що подібні рішення обласних рад у Донецькій, Луганській, Дніпропетровській областях у судовому порядку були скасовані. Запорізькі депутати відмовилися від публічного визнання помилки, скасування спірного рішення, оскільки мовне рішення, це єдине, чим можуть втримати увагу виборців депутати-регіонали. Було розроблено «хитромудрий» план – 24 лютого 2011 р. депутати ухвалили постанову, відповідно до якої вносилися зміни до рішення облради №47 від 8 вересня 2010 р. Порівняння змісту всіх мовних постанов Запорізької облради, показує що за суттю рішень це різні документи. Так, постановою №47 істотно змінювався мовний режим в області, порушуючи чинне законодавство, а додаток від 24 лютого 2011 р. лише інформував громадськість про чинне законодавство з мовного питання, про російську мову, як регіональну мову вже не йшла. Прокуратура Запорізької області відізвала адміністративний позов, тому суддя Запорізького окружного адміністративного суду закрив цю справу.

Проте, на сайті Запорізької облради і в газеті «Запорізька правда» від 3 березня 2011 р. розміщено повідомлення: «Суд підтвердив правоту Запорізької обласної ради», «регіональний статус російської мови зберігається».

Громадяни не можуть зрозуміти: де правда, кого слухати, прокурора, чи офіційний орган Запорізької ради? Чому депутати-регіонали відверто вводять в оману своїх виборців? Відповідь очевидна – втримати виборців у будь-яку ціну, навіть ціною обману.

Тут варто поставити питання – наскільки нагальними є мовні проблеми для українського суспільства, чи відповідають законодавчі ініціативи у гуманітарній сфері очікуванням громадян України. Поглиблення кризових явищ в економіці України спричинили падіння рівня життя населення, безробіття, інфляцію та підвищення цін, у суспільстві нагромадилися негативні емоції, зросло соціальне незадоволення. У покращенні свого матеріального становища населення насамперед покладається на владу, від якої чекають ефективних антикризових програм та заходів спрямованих на вирішення соціальних проблем, обумовлених кризою. Більшість громадян України у першу чергу зацікавлена у подоланні соціально-економічних труднощів. Наприклад, результати всеукраїнського опитування, проведеного у квітні 2010 р. соціологічною групою "Рейтинг", свідчать про те, що 51% українців головними завданнями для влади вважають боротьбу з безробіттям, 49% — підвищення заробітних плат, 40% — підвищення пенсій, 38% — зменшення рівня корупції, лише 7% — надання російській мові статус офіційної [33]. Цифри промовисті та не потребують коментарів.

Сучасне українське суспільство опинилося перед реальною загрозою третього періоду русифікації, але вже під гаслом боротьби за права національних меншин. Політики безвідповідально перекручують основні

положення Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, перетворюючи її на Європейську хартію російської мови. Українська мова потребує законодавчої підтримки та захисту від подібної категорії непорядних та безвідповідальних політиків, які на національних суперечностях намагаються реалізувати свої політичні кар'єри. Водночас, потребують захисту національні почуття громадян України, якими користуються політики у боротьбі за владу, а це означає чітке визначення сфери пріоритету української мови та усвідомлення громадянського обов'язку знання державної мови. Лише згуртована позиція українських сил спроможна припинити маніпуляції суспільної свідомістю в інтересах політичної боротьби та перетворення Європейської хартії регіональних мов або мов меншин на Європейську хартію російської мови.

Отже, депутати Запорізької обласної ради в ухваленні зазначених перевищили свої повноваження та вдалися до хибних трактувань чинних законів України на угоду певним політичним силам всупереч державним інтересам, що відзначив Верховного комісара ОБСЄ у справах національних меншин. Разом з тим, ситуація в Запорізькій області вимагає від депутатів обласної ради програми із підтримки української мови.

Джерела та література

1. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року // <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>
2. Корж А.В. Українська мова професійного спрямування: навчальний посібник. — К., 2009. — 296 с.
3. Рішення Запорізької облради №47 від 08.09.2010 «Про реалізацію конституційних гарантій на вільне використання російської мови в Запорізькій області та сприяння виконанню зобов'язань України щодо реалізації норм Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» // http://rada.zp.ua/sessia_out.php?141
4. Рішення Запорізької облради №32 від 12.11.2010 «Про протест прокурора Запорізької області на рішення Запорізької обласної ради №47 від 08.09.2010 «Про реалізацію конституційних гарантій на вільне використання російської мови в Запорізькій області та сприяння виконанню зобов'язань України щодо реалізації норм Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» // http://rada.zp.ua/sessia_out.php?143
5. Пашков В. Замість логіки абсурду — право і закон // Запорізька правда. — 2010. — 23 грудня; Пашков В. Вмєсто логіки абсурда — право и закон // «2000». — 2010. — 24–30 декабря.
6. Закон України «Про місцеве самоврядування» // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=280%2F97-%E2%F0>
7. Конституція України // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>
8. Рішення Конституційного Суду України №10-рп/99 від 14.12.1999 «Про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови)» // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v010p710-99>
9. Хасан Бермек: Хартія не применшує значення державної мови // <http://www.dt.ua/1000/1030/54048/>
10. Закон України «Про національні меншини в Україні» // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2494-12>
11. Оцінка та рекомендації Верховного комісара ОБСЄ у справах національних меншин стосовно проекту Закону "Про мови в Україні" (№1015-3) // http://portal.rada.gov.ua/rada/control/uk/publish/article/news_left?art_id=235755&cat_id=37486
12. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин // http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_014
13. Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=802-15>
14. Мовний баланс України // http://uabooks.info/ua/book_market/analytics/?pid=2386
15. Турченко Ф.Г. Запоріжжя на шляху до себе... (Минуле і сучасність в документах та свідченнях учасників подій). — Запоріжжя: Просвіта, 2009. — 368 с.
16. Закон України «Про державну службу» // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=3723-12>
17. Кушнарев: государственным языком должен быть только украинский // <http://forum.korrespondent.net/read.php?2,13914,14237>
18. Все меньше людей в мире говорят на русском языке // <http://news.rambler.ru/Russia/head/6588609>
19. Медведев и Путин приветствуют участников русского фестиваля в Крыму // <http://podrobnosti.ua/power/2010/06/06/691487.html>
20. Человек Медведева рассказал о «проблеме формирования украинской нации» // <http://news.liga.net/news/N1016506.html>
21. Депутат Госдумы считает, что русский язык — не вопрос внутренних дел Украины // <http://novosti.dn.ua/details/126745/>
22. Михаил Зурабов: Мы не просто братские народы — мы единый народ // <http://izvestia.com.ua/?/articles/2010/06/14/163217-19>.
23. РФ ставит под сомнение существование Украины // <http://www.rynok.biz/?PublicationId=3433fda0-00b0-42a0-935f-24ae087c002b>
24. В Донецке прошли торжества ко Дню русского языка в области // <http://www.ukrinform.ua/rus/order/?id=924558>
25. Лосев І. Віктор Янукович і крах лінгвістичного компромісу // <http://www.radiosvoboda.org/content/article/2063126.html>
26. «Ухвалення хартії регіональних мов — німецька диверсія проти Франції» // <http://gazeta.ua/index.php?id=334562>

27. Юшук І. Українська мова в ХХІ столітті: проблеми стану і статусу // <http://ukr-mova.net/metodika-dosvit-problemi/kultura-movleniya/ukrajinska-mova-v-xxi-stolitti-problemi-stanu-i-statusu/vsi-storinki.html>
28. Суховський О. Захист національної мови. Досвід європейських держав // <http://www.lustration.org.ua/?p=1407>
29. Романчук О. Чому діти плачуть? Деякі міркування з приводу мовних спекуляцій // http://vilne.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2345:plachut&catid=1:politika&Itemid=2
30. Ковриженко Д. До деяких питань мовознавства // Дзеркало тижня. — 2010. — № 20 (800). — 29 травня – 4 червня.
31. Білоусенко О.Ф. Роздуми про Україну, яку ми проголосили і яку будемо // Запорізька Січ. — 2011. — 5 лютого.
32. Відомі запорізькі виступили на захист рідної мови // Запорізька Січ. — 2011. — 19 лютого.
33. Лише 7% українців вимагають надання російській мові статусу державної // <http://tsn.ua/ukrayina/lishe-7-ukrayinciv-vimagayut-nadannya-rosiyskiy-movi-statusu-derzhavnoyi.html>

Винарчук Т.В., Турченко Ф.Г. «European Charter for Regional or Minority Languages», или Европейская хартия русского языка?

Авторы статьи рассматривают попытки политического трактования действующего законодательства Украины и их последствия. В последнее время в украинском социуме обострились языковые проблемы. Вопреки государственным интересам Украины и государственной безопасности депутаты Запорожского областного совета от «Партии регионов» в ноябре 2010 г. приняли решение «О реализации конституционных гарантий на свободное использование русского языка в Запорожской области и содействия выполнению обязательств Украины относительно реализации норм Европейской хартии региональных языков или языков меньшинств». Это решение грубо нарушает действующее законодательство Украины и противоречит основным принципам «Европейской хартии региональных языков или языков меньшинств».

Ключевые слова: украинский язык, русский язык, государственный язык, язык национальных меньшинств, региональный язык, Запорожский областной совет, Европейская хартия региональных языков или язык меньшинств.

Vinarchuk T.V., Turchenko F.G. European Charter for Regional or Minority Languages, or European Charter for Russian Language?

Authors of the article consider efforts of political interpretation of the current legislation of Ukraine and their consequences. Last years, language issues became especially burning in the Ukrainian society. Despite state interests of Ukraine and the state security, deputies of the Zaporozhye oblast council from "Party of Regions" made a decision "On Realization of Constitutional Guarantees on Free Use of the Russian Language in Zaporozhye oblast and on Assistance in Fulfilment of Obligations of Ukraine in Relation to Implementation of Norms of the European Charter for Regional or Minority Languages" in November 2010. This decision strongly violates the Ukrainian legislation and contradicts the main principles of the "European Charter for Regional or Minority Languages".

Key words: Ukrainian language, Russian language, state language, minority language, regional language, Saporozhye oblast council, European Charter for Regional and Minority Languages.

УДК: 94.001.36

Ю. О. Каганов

ІСТОРИЧНА КОМПАРАТИВІСТИКА КРИЗЬ ПРИЗМУ ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНОГО ПОГЛЯДУ

У статті розкриваються філософські засади компаративного підходу, характеризуються його епістемологічні особливості. Акцентується увага на методологічному арсеналі історичної компаративістики, функціях та правилах її застосування у науковому аналізі. Наголошується на вагомості дотримання теоретико-методологічних вимог для коректності проведення порівнянь в історичних дослідженнях.

Ключові слова: історична компаративістика, компаративний підхід, методологія, епістемологія

Поняття «компаративістика» сьогодні певною мірою увійшло у лексикон науковців багатьох галузей знань. Інституційно й методологічно оформившись в юриспруденції, соціології, політології, лінгвістиці, філософії, для історичної науки ця методологічна стратегія залишається скоріше декларацією, ніж реальним втіленням у прикладні дослідження. За влучним висловом професора Каліфорнійського університету П. Болдіна, історики-компаративісти зазвичай знаходять найбільш вдячних читачів серед соціологів та політологів, ніж своїх безпосередніх колег [1, р.1].

Дослідження філософсько-методологічних засад історичної компаративістики є актуальною проблемою, що й досі залишається фактично невивченою. Потреба ж подібного аналізу впливає з необхідності створення теоретичного фундаменту для прикладних компаративних історичних досліджень (зрештою, як і для будь-якого конкретно-історичного дослідження, де імпліцитно присутній порівняльний підхід) і диктується завданнями самої вітчизняної історичної науки, що внаслідок процесів глобалізації та очевидної взаємозалежності людства виявляє потребу подолати національні кордони в історії, інтегрувати українську історію у світову.